

Magyar költészet In Quest of the „Miracle Stag”: The Poetry of Hungary
 – angolul
 Chicago: Atlantis-Centaur,
 I. köt. 1996, 2000.
 II. köt. 2003.

A csodaszarvas nyomában címen jelent meg Makkai Ádám magyar költészet-antológiája, mely majd 2400 oldal terjedelemben, körültekintő válogatásban, jobbnál jobb angol fordításokban mutatja be költészetünk legjavát, nyomon követve az allegorikus csodaszarvast üző magyar költők kereséslírját és ihletett látomásait. Az évszázadok folyamán fel-felbukkanó csodaszarvas-motívum lesz a két kötetnyi magyar vers egyik visszatérő toposza, mely hol a nemzeti, hol a személyes identitás-keresést, hol a nagy átváltozások végérvényességét, hol a külső természeti, hol a vad belső erőktől való menekülést hivatott földidézni (mint például Határ Győzőtől *Az éjszaka szarvasa*, melyet Makkai Ádámnak dedikált). Szinte halljuk a sorok mögött Bartók Béla szavait: „Volt néki, volt néki kilenc szép szál fia ...” Makkai kötetében a kilenc fiú (és a valamivel kevesebb leány) számos útja és metamorfózisa megjelenik.

Makkai Ádám a Chicagói Egyetem poliglott nyelvészprofesszora, aki a magyaron kívül angolul, németül és franciául tud anyanyelvi szinten, emellett ír és beszél oroszul, olaszul, spanyolul, románul, portugálul, latinul, malájul és indonézül, s mint nyelvész tanult ógörögül, szanszkritul, óslávul, valamint elemezte a japán, a vietnámi, a thai és az egyik kenyai nyelvet is. Szótáríró, egy tucat nyelvészeti monográfia és több tucat tudományos tanulmány szerzője, mindemellett költő (nyolc nyelven), műfordító és antológiaszerkesztő. A tudományokban és a művészetekben való otthonosság, valamint a többnyelvűség e különleges konstellációja valóban kivételes munkát eredményez.

Ezt a kanonikus tágasságot mondanám az antológia három nagy erénye egyikének. A magyar költésztörténet klasszikusait imponáló számban és meggyőzően képviselik legfontosabb szövegeik (pl. Csokonai: 11, Kölcsey: 10, Vörösmarty: 16, Arany: 20, Petőfi: 30, Ady: 38, Babits: 13, Kosztolányi: 28, Tóth Árpád: 12, Kassák: 9, József Attila: 36, Radnóti: 21, Weöres: 27, Pilinszky: 20, Nagy László: 9), ugyanakkor az antológia a különböző csoportok és hagyományok elfogulatlan bemutatásával a mai költészet belső dinamikáját is megjeleníti. A második kötetben ekként kapnak reprezentatív válogatást többek között az olyan, egymástól egyébként markánsan eltérő szellemiséget és érzékenységet képviselő költőink,

mint Somlyó György és Kormos István, Görgey Gábor és Kányádi Sándor, Csoóri Sándor és Mezei András, Tornai József és Eörsi István, Károlyi Amy és Hervay Gizella, Gömöri György és Kalász Márton, Orbán Ottó és Lászlóffy Aladár, Tolnai Ottó és Petri György, Kodolányi Gyula és Várady Szabolcs, Balla Zsófia és Rakovszky Zsuzsa, Szöcs Géza és Ferencz Győző. Más antológiákban fel nem lelhető gazdagságban vannak jelen a női hagyomány képviselői, így Petrőczy Kata Szidónia, Kaffka Margit, Várnai Zseni, Mikes Margit, Hajnal Anna, Nemes Nagy Ágnes, Szécsi Margit, Károlyi Amy, Csiky Ágnes Mária, Saáry Éva, Makay Ida, Gergely Ágnes, Hervay Gizella, Tóth Judit, Székely Magda, Forrai Eszter, Takács Zsuzsa, Kiss Anna, Tóth Éva, Dedinszky Erika, Gutai Magda, Mezey Katalin, Pardi Anna, Pinczési Judit, Balla Zsófia, Rakovszky Zsuzsa, Petrőczy Éva, Simándi Ágnes, Szennay Ilona és Mesterházi Mónika.

A szerkesztői tágkeblűséget dicsérve három erényre utaltam: a kánon említett sokszínűsége mellett még szólni kell a fordítások magas színvonaláról és a magyar költészet nemzetközi kontextualizációjáról (utóbbi a kitűnő bevezető tanulmányokban jelenik meg).

Elég belelapozni a kötetekbe, hogy föltűnjön a száz fordító keze nyomát magán viselő fordítások egyenletes színvonala. Csakugyan: nincs a kötetben egyetlen gyengébb fordítás sem, csak jó és még jobb. Talán valóban az alkalmazott Gara-módszer miatt van ez így. Mint a szerkesztő a bevezetőben elmondja, a magyar költészetet franciára fordító Gara László nevéhez fűződő fordítási módszer többlépcsős folyamatban ülteti át a verset: előbb az egyes szavakat fordítja le (az eredmény egyféle tört [*Pidgin*] francia), majd nyersfordítást és hangzásátültetést készít, végül a hangzó versszövegre figyelve a legkiválóbb nyelvmesterekkel készítteti el a fordítást. Az 1962-es francia nyelvű antológia sikerén felbuzdulva (melynek fordításában többek között Aragon és Éluard is részt vett), Gara rábeszélte néhány londoni emigráns író, hogy hozzanak össze egy hasonló magyar költészeti antológiát angolul. Tábori Pál és Kabdebó Tamás több száz magyar vers kevert és nyersfordítását készítette el, majd azok angol átültetéséhez olyan kiváló angol költőket nyert meg, mint W. H. Auden, Ted Hughes, Alan Dixon és Vernon Watkins. Négy évvel később, 1966-ban hívták meg Makkai Ádámot, aki több évtizeden át társszerkesztőként és fordítóként vett részt e különleges csapat kitartó munkájában. Miután Tábori 1975-ben meghalt, majd Kabdebó 1993-ban kilépett a vállalkozásból, Makkaira hárult a legnehezebb feladat: a sok ezer kézirat-oldalból egységes – reprezentatív merítésű és egységes színvonalú – kötetet kellett szerkeszteni. Az első kötet végül 1996-ra, a magyar millecentenárium évére és az ötvenhatos forradalom negy-

venedik évfordulójára készült el, melyet 2000-ben újabb kiadás, majd 2003-ban a második kötet követett. A két kötet így ível a népköltészettől és a a *Halotti beszéd*től a XX. század nagy nemzedékein át a mai kortárs költészetig, mégpedig úgy, hogy közben az olvasónak nem is jut eszébe, hogy eredetileg nem angol nyelven írt verseket olvas.

Külön tanulmányt érdemelne a fordításvariánsok összevetése. Hiszen az *Ómagyar Mária-síralom* négy változatban is olvasható (például Chaucer középgangol-jában), Janus Pannonius *De Frando naufragója* kettőben, Balassi Bálint több verse két, ill. három változatban, Berzsenyitől *A magyarokhoz* kettőben, Arany Ágnes *asszonya* szintén kettőben, és hasonlóképp több variánsot kap számos Ady-, Tóth Árpád-, Illyés-, József Attila-, Radnóti-, Nemes Nagy-költemény. József Attila *Születésnapomra* című verse hat fordításban szerepel, ezek közül Peter Zollman oldja meg a „tani-tani” végződést a legszellemesebben. A fordítások szépek és hitelesek – nem kis részben valószínűleg azért, mert a fordítók tartózkodnak bármiféle modoros archaizálástól, s inkább egyszerűsítanak – inkább áttetszővé, mint láthatóvá téve a nyelvet. Ez persze nem volna lehetséges a magyar költészet azon sajátossága nélkül, melyet az első kötet végén közölt Cs. Szabó László-esszé (*Egy nemzet és költésze*) fogalmaz meg. A magyar költők között, írja, jóval több a Victor Hugo, mint a Mallarmé. Azaz a magyar költészetben viszonylag ritka a többértelmezés és szemantikai bizonytalanságot előhívó formai kísérletezés, ahol a nyelv nem a gondolat áttetsző közvetítője, hanem maga az üzenet. A legjobb fordítások között említhető Berzsenyitől *A magyarokhoz* és a *Napoleonra*, (Makkai Ádám), Petőfi *Nemzeti dala* (Makkai Ádám), Kiss Józseftől az *Ó, mért oly későn* (Peter Zollman), Adytól az *Elbocsátó, szép üzenet* (Edwin Morgan) és az *Őrizem a szemed* (Makkai Ádám), Babitstól a *Jónás imája* (Peter Zollman), Kosztolányi *Hajnali részegsége* (Peter Zollman), Tóth Árpád *Esti sugárkoszorúja* (George Szirtes), Radnóti razglednicái (George Gömöri, Clive Wilmer, Peter Zollman), Sinkától az *Anyám balladát táncol* (Makkai Ádám), Pilinszky *Ravensbrücki passiója*, Juhász Ferentől *A szarvassá változott fiú kiáltása a titkok kapujából* (David Wevill), Somlyó Györgytől a *Messe a/azról/ről* (Daniel Hoffman), Csoóritól a *Hó emléke* (William Jay Smith) és a *Jóslás a te idődről* (George Szirtes), Hervay Gizellától *A száműzött szivárvány* (Nicholas Kolumban), Oláh Jánostól a *Gazdátlan mérleg* (Paul Sohar), Várady Szabolcstól a *Petri sírjánál* (David Hill), Rakovszky Zsuzsától a *Többé már* (Clive Wilmer, George Gömöri) és a *Narkomán* (George Szirtes), Szöcs Gézáttól az *Ez már a feltámadás* (Len Roberts) és Ferencz Győzöttől az *Álom s feledés* (George Szirtes).

Végül az antológia harmadik erényéről kell szólnom. Az egyes fejezeteket és költőket bemutató frappáns portrékban és korrajzokban, valamint a nagy ismeretanyagot mozgósító lábjegyzetekben a szerkesztő nem egyszerűen adatokat közöl, kritikai értékelést ad és magyaráz, de a jelenséget, a költői munkásságot vagy az eseményt világirodalmi kontextusba helyezi. Így kerül egymás mellé – a külföldi olvasó nagy öröme – Ballassi és Cellini; Rousseau, Mozart, Herrick, Burns, Pope és Csokonai; Shakespeare és Vörösmarty; Robertson, Monod, Parker és Tompa; Mickiewicz, Puskin, Lermontov, Heine, Burns és Petőfi; Verlaine, Baudelaire és Ady; Katherine Mansfield és Kaffka Margit; Whitman, Apollinaire, Georg Kaiser és Kassák; Robinson Jeffers és Füst Milán; a sámánénekek, Edgar Lee Masters és Sinka István; a keresztény misztikusok, Georg Trakl és Dsida Jenő; Ted Hughes és Pilinszky; Emily Dickinson és Károlyi Amy; Robert Graves és Devecseri Gábor; Samuel Beckett, Thomas Bernhard és Tandori Dezső. Különös, új perspektívába kerül ezzel a magyar költészet: kiderül, hogy a „legmagyarabbnak” vagy legkülönösebbnek hitt alkotóknak is fellelhetők lelki-művészi rokonaik a világlírában. Ez a kontextualizáció kétszeresen is hasznos: egyrészt az angol és az amerikai olvasóban olyan olvasásélményeket idéz, melyek a számára ismeretlen költészet befogadásában segítik, másrészt a nyelvi elszigeteltségéből adódó ismeretlenséget folyamatosan megélt magyar költőt természetesen helyezi tágabb közegébe, a világirodalomba.

Az angol és amerikai olvasó persze hozzá van szokva az irodalom antologizálásához. Akár a nagy nemzeti irodalmakat, akár a személyes identitáskategóriák szerint kifejlődött hagyományokat (pl. nőirodalom, afro-amerikai vagy meleg irodalom) kívánja egy-két kötetben tanulmányozni, csak le kell vennie a polcra az ismert Heath-, Norton-, Prentice Hall- vagy egyéb antológiákat, melyeket, főként az egyetemi oktatást kiszolgáló, az elmúlt évtizedekben meglehetősen nagy számban adtak ki. A magyar olvasó sajnos nincs ilyen szerencsés helyzetben, hiszen a magyar könyvkiadás még saját nemzeti irodalmát sem igen találja fel neki egy- vagy kétkötetes reprezentatív szöveggyűjteményekben. Csak néhány kivételt találhatunk, köztük Ferencz Győző kiváló és tetszetős antológiáját (Osiris, 2003), mely két tekintetben tér el a Makkai Ádám szerkesztette válogatástól: egyrészt csak holt költőkből válogat (emiatt azután a mai kortárs költészet sokszínűsége mindenesztül elvész), másrészt egy markáns perspektívát alkalmazva a különböző költészeti hagyományokat nem azonos figyelemmel mutatja be (míg például a *Nyugat* második nemzedéke, ill. az *újholdas* költőcso-

port túlreprezentálnak tűnik, addig a határon túli, az emigráns, a női vagy a cigány költők mintha alulreprezentáltak maradnának).

Makkai Ádám antológiája nemcsak a nagy amerikai és angol antológiák sorában állja meg tökéletesen a helyét, de kanonizációs gesztusa révén modellként szolgálhat költészetünk jövőbeli nagy magyar nyelvű antológiáihoz is. Igen, a két Makkai-féle kötet alapján elkészíthető volna a magyar költészettörténet valóban reprezentatív szöveggyűjteménye – még a fordításokkal sem kellene bajlódni.

Bollobás Enikő

**„Itt Krakkó,
gyere!”** Sławomir Mrozek:
Hazatérésem naplója
Európa Kiadó, Bp., 2004.

A mai lengyel szépirodalom Magyarországon legismertebb szerzője a dráma- és tárcaíró *Sławomir Mrozek* – ezt bátran kijelenthetjük. Az irodalmi sors különös finitora ez, teszem máris hozzá, hiszen a legutóbbi évtizedekben két lengyel alkotó is Nobel-díjat kapott: a 2004-ben elhunyt *Czesław Miłosz* 1981-ben, a jelenleg is élő *Wisława Szymborska* pedig 1996-ban. És mégis: ők ketten együttvéve sem kerültek be annyira a magyar értelmiségi köztudatba, mint Mrozek. Igaz, Szymborska kizárólag verseket ír, ráadásul legendásan keveset, Miłosz pedig költő és esszéíró volt.

És hazánkban az a zseniális szerző is elmarad Mrozek ismertsége mögött, aki soha nem kapott Nobel-díjat, bár minden józan szempont alapján nyugodtan kaphatott volna: *Witold Gombrowicz*. (Senki ne ijedjen meg: nem csapongok, mindvégig a megadott témáról beszélek.) Igen, az 1969-ben elhunyt regény- és drámaíró, a groteszk és az abszurd nagymestere, aki emigránsként hosszú időt töltött Párizsban, majd a latin-amerikai Argentínában talált menedékre. Gombrowicz műveiből nálunk színdarabjai a legismertebbek, közülük is az időről időre színpadra állított *Yvonne, burgundi hercegnő*. Viszont 1953 és 1966 között írt háromkötetes *Naplója*, amely a kortárs irodalom egyik legkiemelkedőbb teljesítménye és egyenesen *Márai Sándor* naplóival vetekszik, magyarul javarészt kiadatlan: csupán az első kötete jelent meg (*Pályi András* fordításában).

Az 1930-ban született Sławomir Mrozek, a groteszk és az abszurd mai nagymestere harminchárom évesen hagyta el Lengyelországot. Olaszországi és nyugat-berlini megszakításokkal évtizedeken keresztül Párizsban

élt. 1989-ben aztán ráunt a francia fővárosra és Európára, ahol „nagyon kényelmes, nagyon szép, de pokolian unalmas”. Mexikói születésű második feleségével, Susanával úgy döntött: életük hátralévő részét Latin-Amerikában, az asszony szülőhazájában töltik. Hosszas előkészületeket követően megvásároltak egy kismemesi udvarházat, vagyis ranchót, Mexikóvárostól egy órányi kocsiutra, és 1989 karácsonyának első napján beköltöztek. Hat és fél éven át, 1996 júliusáig laktak ott. A köztes időszak egybeesett Mexikó gazdasági csodaként elkönyvelt fellendülésével, amely százezrek könnyű meggazdagodását eredményezte. 1994 második felében azután kipukkant a léggömb: a karizmatikus vezetőnek hitt elnökről bebizonyosodott, hogy közönséges szélhámos, aki csillagászati összegű adósságokba vezette az országot. A csoda egyik napról a másikra eltűnt, s helyébe példátlan bűnözési hullám lépett, rablógyilkosságokkal, országúti banditizmussal és valószerűtlen méretű korrupcióval. A vagyonos – vagy csupán annak hitt – külföldiek sorra estek emberrablók fogságába: „a milliárdostól a borbélyig bárkit elrabolhatnak.” (14. old.) Mrozekék, akik Mexikó Svájcra hasonlított vidékén laktak, mindezt csak hónapokkal később tapasztalták meg, de akkor nagyon is. Végül ráuntak a szüntelen félelemre, a virrasztással töltött éjszakákra, az egész reménytelen küzdelemre, és úgy döntöttek, hogy Mrozek fiatalságának helyszínére, Krakkóba költöznek.

E váltásról: a mexikói lét felszámolásáról és a krakkói beilleszkedésről szól a *Hazatérésem naplója* című kötet, *Murányi Beatrix* műfordításában. Első hatvan oldala a mexikói búcsú naplója, 1996 áprilisától júliusig – második, terjedelmesebb része pedig a már Krakkóban írt tárcák gyűjteménye, 1997 januárja és 1999 szeptembere között. Az első rész, az elutazás naplója szellemes olvasmány, sokszínű kultúrbeszámoló egy távoli vidék mindennapjairól, ugyanakkor egy elkerülhetetlen dramaturgiai nehézséget hordoz. Ugyanis Mrozek mindjárt az első oldalon bejelenti a Krakkóba költözés kész tényét, ám a költözés négy hónapig várat magára, és ilyen hosszú időn keresztül fölöttébb bajos fenntartani az indulás készenlétét, lelki feszültségét. Egyszerűen naplóját itt-ott meglegyinti a vontatottság, a *na, mi lesz már?* sürgetése. Talán az átlapozás veszélye is. Maga Mrozek is tisztában van ezzel, és a tőle megszokott gúnnyal így fogalmaz: „Eleinte azért akartam megszólalni, mert úgy éreztem magam, mint Hófehérke (nem mintha olyan szép lennék), amikor eltévedt a rémes erdőben, én is kiáltani akartam: *Hé, van ott valaki?* Kiáltottam, és kiderült, hogy van, hallottam a választ: *Itt Krakkó, gyere!* – s ettől erőre kaptam. De múlik az idő, hazatérésem dátuma többé-kevésbé eldőlt, és meddig lehet még az emberek-